

Философия на образованието  
Philosophy of Education

## ОБРАЗОВАНИЕТО СРЕЩУ СУБКУЛТУРАТА?

**Роберт Леви**

CV „Св. Климент Охридски“,

**Резюме.** В тази статията е застъпена тезата, че младежките субкултури не са врагове на образованието и при правилен педагогически подход техните членове могат да постигнат резултати именно по силата на своето различие и неконформизъм.

**Keywords:** pedagogy, subculture, critical pedagogy, Ash experiment, experiment Milgrem, cognitive dissonance.

През 1984 година Лорейн Леблан била изхвърлена от своята гимназия в Монреал, Канада. Тя била с пънкарски гребен и според заместник-директора това притеснявало другите ученици. „Ако не бях изхвърлена от гимназия Розмер, вероятно днес щях да съм проектант или дори архитект или строителен инженер“ – казва Лорейн (Leblanc, p.1–2). В крайна сметка тя завършва университет и защитава дисертация.

По същото време в тоталитарна България с пълна сила действа Заповед 30, поставила си благородната цел да дисциплинира учениците. Тя ограничава свободата им да прекарват свободното си време (има вечерен час), свободата им на обличане (униформите са задължителни и извън училище) и свободата им на самоизява – доколкото определя цялостния външен вид (момчетата следва да са „прилично подстригани“, момичетата – с прибрани коси и без грим). Наказанията варират от „намаляване на поведението“ до изключване от училище.

Паралелът тук се прави не за да се посочи, че и западът е недемократичен. А защото става дума за реакция към определено явление – членството в субкултура. Най-често то определя нестандартен външен вид и поведение. Да уточним, че в случая с Лорейн Лъоблан субкултурата се нарича пънк.

От самото си възникване в първите десетилетия на миналия век терминът „субкултура“ не е ясно определен. Това с особена сила важи през последните десетилетия.

Какво е субкултура? „Терминът „субкултура“ се отнася до културните различия на различни слоеве от населението. Субкултурите имат за база расови, професионални, регионални, дори кулинарни различия. Сами по себе си те представляват относително свързани културни системи и могат да се разглеждат като светове в нашата национална култура“, казват Комаровски и Сарджънт (Komarowsky Mirra and S. S. Sargent, p. 143).

Близко до тяхното стои определението на социолозите Кимбъл Йънг и Мак Реймънд (Young and Raymond, p. 49): „Субкултури се наричат споделени и възприети норми на поведение, които са специфични за дадена група или категория. Обществото се състои от определен брой подгрупи, всяка от които има свои собствени начини на мислене и действие. Тези култури в рамките на националната ни култура се наричат субкултури“.

Понятието „субкултура“ се използва най-вече, за да се изразят нормативните аспекти на поведение, което се различава от някои по-общи стандарти. „Субкултурата“ като понятие се използва за обозначаване на различни неща, все пак като „субкултурни“ следва да се разглеждат нормативни системи на групи – по-малки от обществото, за да се покаже как тези групи се различават по език, ценности, религия и начин на живот от „голямото общество“, от което те са част. Това са най-често етническите групи. Други социолози до такава степен раздробяват културните подсистеми, че като Дейвид Рийзмън говорят за субкултура на антрополозите или субкултура на факултетите. Изброените по-горе случаи се отличават от другия вид употреба на понятието, а именно, когато става дума за норми, които се раждат специфично в ситуации на фрустрация или конфликт на групата с по-широкото общество. Например раждащите се норми на престъпната банда или стандартите на младежката възрастова група често се обявяват за „субкултурни“.

Много автори говорят за културно или субкултурно равнище на младежкото поведение с оглед на основното за структурния функционализъм (Т. Парсънс) понятие „роля“.

За културно равнище може да се приеме това, което е в съответствие с определената за младежта роля. Няма нужда да се въвеждат други понятия освен „роля“, за да се обозначат норми, възприети и от младите, и от възрастните, като присъщи за младежката възраст. На субкултурно равнище се диференцират норми, определена ценностна система, възприета от младежката възрастова група, която не се включва в ролята на младежта. Една част от тези норми са непознати за възрастните, а други влизат в конфликт с техните стандарти (Yinger).

Тези определения са стари. Но в съвременната теория за субкултурите те ту се отричат, ту се съживяват. Постмодерното направление търси същността на субкултурите в консумативни практики и поради тази причина дори отрича термина (Shane; Hesmondhalgh; Muggleton 2000; Muggleton 2003; Bennett and Kahn-Harris; Bennett 2003; Hodkinson and Deicke).

Тук важни са две неща. На първо място, независимо дали става дума за изследвания от времето на Чикагската социологическа школа, или за постмодернизъм, всички изследователи говорят за *субкултури*, а не за субкултура. Те могат да се разминават във времето (тедс, модс, хипи, пънк), могат да съществуват в един и същи период (битници и хипи; хипи и пънк), но се различават по ценности, философия, стил.

На второ място, следва да си зададем въпроса: защо човек става член на субкултура? Отговорът на този въпрос изяснява и същността на субкултурите.

Младите хора се включват в субкултура, тъй като изпадат в състояние на когнитивен дисонанс (Фестингер). Това е състояние, при което в съзнанието на индивида се сблъскват противоречиви знания, убеждения и поведенчески установки<sup>1)</sup> относно даден обект или явление. Така, когато от деца в главите на младите хора пропагандата и учебната програма набиват, че социализмът е най-справедливият строй и че дава най-пълна възможност за изява на индивидуалните способности, реалността неминуемо ще доведе до когнитивен дисонанс. Съгласно теорията за когнитивния дисонанс на логически противоречивите знания за един и същи предмет се приписва статусът на мотивация, която трябва да обезпечи отстраняването на възникналото при сблъска с противоречията чувство на дискомфорт. Това се постига за сметка на изменения в съществуващите знания или социални установки. Така присъединяването към една или няколко субкултури се дължи именно на тези изменения относно обществото. Прието е да се счита, че съществува комплекс от знания за обектите и хората, наречен когнитивна система, която може да бъде с различна степен на сложност, съгласуваност и свързаност. При това сложността на когнитивната система зависи от количеството и разнообразието на включените в нея знания. Няколко уточнения: когнитивната система представлява системата от убежденията на човек, възникнала в съзнанието му в резултат на неговия характер (затова и не всички младежи изпитват когнитивен дисонанс и не всички се включват в субкултури), възпитание, обучение, наблюдение и разсъждение за окръжаващия го свят<sup>2)</sup>. Въз основа на тази система човек си поставя цели и приема решения за това, как да действа в една или друга ситуация. Фестингер задава следните постановки:

1. Възникването на дисонанс, пораждащ психологически дискомфорт, ще мотивира индивида да намали степента на дисонанс и по възможност да достигне консонанс.

2. В случай на възникване на дисонанс, освен стремеж към намаляването му индивидът активно ще избягва ситуации и информация, които могат да доведат до нарастването му (Фестингер, стр. 16).

Във връзка с когнитивния дисонанс може да посочим какво казва Питър Бъргър за субкултурите.

Първо Бъргър говори за това, как обществото ни детерминира и ограничава. „Обществото е зидът на нашето пленничество в историята“ (Бъргър, стр. 97). Той обаче уточнява, че въпреки това човек притежава възможности за свобода – като се почне от ролевата дистанция, мине се през „социален саботаж“ и се стигне до създаване на субкултури. Всички те обаче се дължат на когнитивен дисонанс. Разминаването между системата от знания, която обществото налага, и личния опит неизбежно води до възникване на някоя от споменатите форми на съпротива или до трите едновременно.

Социалният саботаж, социалното разрушение биха могли да бъдат наречени „конструиране на непокорство“ (Бъргър, 136). Това обаче невинаги е възможно. Тогава: „Ако човек не може да трансформира или да саботира обществото, той може да

се оттегли от него навътре в себе си. Самоизолацията е метод на съпротива срещу формите на социален контрол поне още от времето на Лао Дзъ и е превърната в теория на съпротивата от стоиците. Личността, която се оттегля от социалната сцена в религиозен, интелектуален или естетически свят собствено производство, разбира се, все още носи със себе си в това самоналожено заточеничество езика, идентичността и запаса от знания, които са ѝ били първоначално предадени от обществото<sup>3)</sup>. Въпреки това е възможно, макар често на висока психологическа цена, човек да изгради за себе си мисловен замък, в който всекидневните очаквания на обществото могат да бъдат почти напълно игнорирани. И когато човек постъпи така, интелектуалният характер на този замък е във все по-голяма степен оформян от него самия, а не толкова от идеологиите на заобикалящата социална система. Ако човек намери други, които да се присъединят към това начинание, то той създава в най-буквалния смисъл едно контраобщество, чиито отношения с другото, легитимното общество, могат да бъдат сведени до един дипломатичен минимум. Съответно в този случай психологическото бреме на подобна самоизолация може да бъде значително намалено... Такива контраобщества, конструирани на основата на отклоняващи се и дистанцирани определения, съществуват под формата на секти, култове, затворени кръгове или други групи, които социолозите наричат субкултури. Ако искаме да наблегнем върху нормативната и познавателната обособеност на подобни групи, терминът субсветове би бил още по-подходящ. Субсветът съществува като остров от девиантни значения в морето на съответното общество... Ексцентрична религиозност, подмолна политика, неконвенционална сексуалност, незаконни удоволствия – всяко едно от изброените може да бъде основа за изграждане на субсвят, внимателно защитен от въздействията както на физическите, така и на идеологическите форми на контрол на по-широкото общество. Така един модерен американски град може да съдържа собствени нелегални светове, добре скрити от публичния поглед, светове на теософи, троцкисти, хомосексуалисти или наркомани, говорещи собствени езици и изграждащи чрез тях вселена, безкрайно отдалечена по значенията си от света на останалите им съграждани... Всъщност анонимността и свободата за движение на модерния градски живот многократно подпомагат изграждането на подобни нелегални светове (Бъргър, 137–138)“.

Привеждам тези разсъждения, провокиран от излязлата през 2000 г. в България „Младежката субкултура“ на Ивайло Тепавичаров. В известен смисъл тази книга е уникална. Може да се сравни единствено със *Subculture: The Fragmentation of the Social* на Крис Дженкс. Безспорно, книгата на Дженкс е по-добрата, но е изключително консервативна, доколкото говори както срещу съществуващия дискурс за субкултурите, така и срещу самите тях. За Дженкс те са не просто фрагментиране на социалното, но и отдалечаване от едни ценности и норми, които всеки („Национално? глобално?“ е ироничният въпрос, който Кен Гелдър задава (Gelder) по един или друг начин трябва да споделя. На пръв поглед би могло да се предположи, че „фрагментирането“ е в смисъла, който влага Грановетер в прочутата статия „Съпротивле-

нието на силните връзки“ (Granovetter). Според Грановетер силните връзки спояват малките групи, правят ги силни и стабилни, но в същото време фрагментират голямото общество, което се крепи на по-слаби връзки. Грановетер предполага два основни вида социален капитал – bonding и bridging. Bonding, или обвързващ социален капитал, са връзките между близки хора със сходни социални характеристики – това може да са членове на едно семейство или връзките вътре в една обозримо малка общност, примерно, дадена субкултурна група, като тези, които представям; bridging социален капитал или „хвърляне на мостове“, са връзките между хора от различни общности, които обаче също в известна степен имат съпоставим статус. Когато говоря за връзките между хипари и пънкове или хипари и метъли, или разказвам за връзките и смесването между различни групи, събиращи се на „Кристал“ и Попа – това е типичен пример за bridging. Безспорно за всяка държава „хвърлянето на мостове“ е достатъчно важно, доколкото това хомогенизира обществото, за разлика от bonding, което според Грановетер го фрагментира. Уви, никъде в текста на Дженкс не се споменава името Грановетер и става дума за друг (описан по-горе) тип фрагментиране. Ако сравняваме текста на Тепавичаров с този на Дженкс, то е единствено поради споделяния от двамата консерватизъм. Още в заглавието на книгата на доц. Тепавичаров бие на очи една отдавна отречена теза – за съществуването на една младежка субкултура. Но това е nonsens! Това предполага, че младежта е тотална цялост, каквато тя очевидно не е и не може да бъде. Както видяхме по-горе, нито ранните американски изследователи, нито британските неомарксиста, нито постмодернистите отричат различия, обусловени от редица фактори – от социални до етнически. Всички, без изключение, са единодушни, че не съществува такова нещо като „младежка субкултура“ (както впрочем и „младежка култура“). Всички говорят за *субкултури*. Но за един педагог, какъвто е доц. Тепавичаров, това няма значение, защото „за педагогическата дейност е нужно преди всичко тя (младежката субкултура – бел. моя – Р. Л.) да бъде анализирана, да се проучат механизмите на нейното функциониране и разпространение. Само на тази основа могат да се намерят адекватни педагогически средства, с които да се противодейства“. Съществено е, че дори педагогическите препратки в книгата в по-голямата си част са отпреди 1989 г. В това не би имало нищо лошо, но сред тази литература текстовете за субкултурите са само няколко, от 60-те години и са от онези, които разглеждат участието в субкултурите като девиантност. Разбира се, след като „младежката субкултура“ е девиантност (все пак не е делинквентност!), то на нея следва да се противодейства – засега слава Богу! – само с педагогически методи.

На първо място следва да кажем, че субкултурите отдавна са изследвани от образователна гледна точка. (Друг е въпросът, че точно тази литература липсва в книгата на Тепавичаров). Особено много им се обръща внимание в т. нар. „критическа педагогика“ – направление, създадено от Пауло Фрейри, Анри Жиру и др. Според определението на Жиру (Giroux) „критическата педагогика е „образователно движение, водено от страст и принципи, което да помогне на учениците да развият

съзнание за свобода, умение да разпознават авторитарни тенденции и способност за свързване на знанието с властта и предприемането на конструктивни действия<sup>4</sup>. Взаимодействието между училището и субкултурите може да се открие и в други текстове на направлението (Daspit and Weaver; Leonard).

Това е особено важно, като се имат предвид проблемите, възникващи пред съвременното стандартизирано образование не само в България (Гатоу, Панчев, Петров).

В този случай най-важното е, че членуването на младите хора в субкултура може да се използва за целите на образованието, да се хване потенциалът на субкултурата да бъде „творческа сила“ (Scott-Myhre).

Тук бих си позволил и един метафоричен аргумент.

След края на Втората световна война много хора си задават въпроса как е възможно гражданите на една от най-развитите в културно отношение европейски страни като Германия да участват доброволно в престъпленията на нацисткия режим. Серия от експерименти в социалната психология дават плашещи резултати за хората като цяло, а не просто за гражданите на тоталитарните общества. Още в първите години след войната, през 1951 година професорът от Суортмор Колидж Соломон Аш провежда експеримент, който измерва нивата на конформизъм и опитно доказва, че озовал се в малцинство, човек е склонен да се нагоди и да приеме мнението на мнозинството, дори ако то противоречи на убежденията му и истината. Точно десет години по-късно докторантът на Аш Стенли Милгрем в един световно-известен експеримент доказва, че у човека е вродена склонността да се подчинява на авторитети, особено ако бъде освободен от отговорност, по-точно – ако авторитетът (висшестоящият, началникът) поеме тази отговорност. В конкретния експеримент мнозинството от изследваните доброволци охотно причиняват страдание на други хора, след като водещият на експеримента им е обяснил, че Йейлският университет поема цялата отговорност. По-късно Милгрем повтаря експеримента, като съзнателно скрива участието на Университета, но въпреки това отново авторитетът на учения сякаш хипнотизира участниците и те отиват далеч в скалата на причиняване на болка. Същността на експеримента се състои в следното: доброволецът, който се подлага на експеримента, е „учител“; един актьор, асистент на Милгрем играе „ученик“. Той е вързан на стол и към тялото му са прикрепени проводници. „Учителят“ задава въпроси от един списък и за всеки грешен отговор нанася на ученика токов удар, като при всеки следващ грешен отговор увеличава волтажа. На „учителя“ ясно е обяснено кой волтаж каква болка причинява и на каква опасност подлага „ученика“. За изненада на Милгрем над 65% от доброволците, участващи в експеримента, достигнали до над 300 волта, при положение че предварителните очаквания на психолози и социолози не надхвърлят пет процента (Хок, Blass, Milgram). И двата експеримента не са провеждани в социалистически страни. Сега вече е късно да се правят<sup>4)</sup>.

Склонен съм да допусна, че нивата на конформност и на готовност за подчинение в училище биха били много по-ниски за членовете на дадена субкултура, отколкото сред мнозинството ученици.

Зависи само какво искаме – да възпитаваме хора с критичен, творчески поглед към света или такива, които не знаят за какво служи свободата.

## **БЕЛЕЖКИ**

1. В западната литература е прието вместо термина „установка“ да се употребява терминът „атитюд“ (attitude). Установка е не съвсем точното съответствие на атитюд, въведено от съвесткия психолог Узнадзе, който разработва теорията за установките. Тук употребявам този термин, тъй като цитирам руското издание на книгата на Фестингер.
2. Според теорията на Алберт Бандура всяко научаване е социално (Бандура).

## **ЛИТЕРАТУРА**

- Бандура, Альберт. Теория социального научения, Санкт-Петербург, Евразия, 2000.
- Бъргър, Питър. Покана за социология, София, ЛиК, 1999.
- Гатоу, Джон. „Затъпяване“, София, Изд. „Изток–Запад“, 2010.
- Панчев, Стоян, „Провалът на публичното образование“, <http://www.librev.com/index.php/--/1859-2012-11-27-10-19-42>, последно посещение 01.12.2012.
- Петров, Румен. „Пропускаме ли нещо“?, <http://www.librev.com/index.php/--/1321-2011-08-16-06-19-41>, последно посещение 01.12.2012.
- Тепавичаров, Ивайло. „Младежката субкултура“, София, УИ „Св. Кл. Охридски“, 2000 г.
- Фестингер, Леон. „Теория когнитивного диссонанса“, Санкт-Петербург, Ювента“, 1999 г.
- Хок, Роджър. „Секреты выдающихся экспериментов. 40 исследований, которые потрясли психологию“, Москва, „Олма-Пресс“, 2003.
- Bennett, Andy and Kahn-Harris, K. After Subculture, Basingstoke, U.K.: Palgrave 2004.
- Bennett, Andy, and all. Researching Youth, Palgrave Macmillan 2003.
- Blackman Shane. „Youth Subcultural Theory: A Critical Concept, its Origins and Politics, from the Chicago School to Postmodernism“, Journal of Youth Studies. Vol.8, No.1, March 2005.
- Blass, Thomas, „Obedience to Authority: Current Perspectives On the Milgram Paradigm“, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 2000
- Dasptit, Toby and John A. Weaver, eds. Popular culture and critical pedagogy: reading, constructing, connecting, Taylor & Francis e-Library, 2005.
- Gelder, Ken, Subcultures: Cultural histories and social practice, Routledge, 2007, p. 32.
- Giroux, H. (October 27, 2010) „Lessons From Paulo Freire“, Chronicle of Higher Education. Retrieved 10/20/10.

- Granovetter, Mark S. The Strength of Weak Ties, in: The American Journal of Sociology, Vol. 78, No. 6. (May, 1973), pp. 1360–1380.
- Hesmondhalgh, David. Subcultures, Scenes or Tribes? None of the Above, in: Journal of Youth Studies, Vol. 8, No. 1, March 2005.
- Hodkinson, Paul and Wolfgang Deicke, eds. Youth Cultures Scenes, Subcultures and Tribes, Routledge, 2007.
- Jenks, Chris. Subculture: The Fragmentation of the Social, London, SAGE Publications, 2005.
- Komarowsky Mirra and S. S. Sargent. Research into Subcultural influences upon personallity. In: S. S. Sargent and M. W. Smith editors. Culture and personality, New York, The Viking Fund, 1949.
- Leblanc, Lauraine. Pretty in Punk: Girls' Gender Resistance in a Boys' Subculture, New Brunswick: Rutgers University Press, 1999.
- Leonard, Judith. How to integrate negative youth subcultures into secondary classroom practice using critical pedagogy, Masters thesis, Concordia University, 1988.
- Milgram, Stanley. Tavistock Publications Ltd, 1974.
- Muggleton, David and Rupert Weinzierl eds. The post-subculture reader, Berg Publishers, 2003.
- Muggleton, David. Inside Subculture: The Postmodern Meaning of Style, Berg, 2000.
- Skott-Myhre, Hans Arthur. Youth and subculture as creative force: creating new spaces for radical youth work. – Canada: University of Toronto Press, 2008.
- Yinger, M. Subculture and contraculture, American sociological review, October, 1960.
- Young, Kimball and Raymond, Mack. In: Sociology and Social life, N. York, American book, 1959.

## EDUCATION AGAINST SUBCULTURE?

**Abstract.** This article has argued that subcultures are not enemies of education. With the right approach to teach, their members can achieve high performance. All this is thanks to their diversity and non-conformist stance.

**Robert Levi, PhD student**

✉ Sofia University „St. Kliment Ohridski“  
15, Tsar Osvoboditel Blvd.  
1504, Sofia, Bulgaria  
E-mail: levymmr@gmail.com